

Ministerul Culturii al Republicii Moldova
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ

**Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea
personalităților basarabene din a doua jumătate
a sec. al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea**

In memoriam Acad. Iustin Frățiman

Ediția a V-a

24 septembrie 2024

Programul și Rezumatele comunicărilor

Chișinău • 2024

Comitetul de organizare:

Drd. Petru VICOL – președinte, dr. Teodor CANDU – vicepreședinte, dr. Varvara BUZILĂ, dr. Andrei PROHIN (Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală), dr. Igor BERCU (Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova) dr. Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC (Institutul de Istorie), dr. Ion URȘU (Institutul Patrimoniului Cultural), dr. Silviu ANDRIEȘ-TABAC (Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”), Eduard POTÂNGA (Editura „Lexon-Prim”).

Comitetul științific:

Drd. Petru VICOL – președinte, dr. Teodor CANDU – vicepreședinte, dr. Varvara BUZILĂ, dr. Andrei PROHIN (Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală), dr. Igor BERCU (Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova) dr. Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC (Institutul de Istorie), dr. Ion URȘU (Institutul Patrimoniului Cultural), dr. Silviu ANDRIEȘ-TABAC (Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”).

Tehnoredactare: Andrei PROHIN.

Copertă și machetare: Nadejda POTÂNGĂ.

Culegerea se publică în cadrul programului de cercetare „19.01.01. Dimensiunile valorice ale patrimoniului muzeal în procesul de afirmare a reperelor identitare ale Republicii Moldova pe plan european” (2024-2027).

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

"Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea personalităților basarabene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea", conferință științifică (5 ; 2024 ; Chișinău). Conferința științifică "Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea personalităților basarabene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea", Ediția a 5-a, 24 septembrie 2024 : Programul și Rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Petru Vicol (președinte) [et al.]. – Chișinău : Lexon-Prim, 2024. – 27, [1] p.

Antetit.: Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. – [50] ex.

ISBN 978-9975-172-93-6.

94(478)(092)(082)

I-87

MD-2049, mun. Chișinău, str. București 59
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

© Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, 2024
© Editura Lexon-Prim, 2024.

PROGRAM

10.00-10.15. Deschiderea conferinței.

Cuvânt de salut:

Petru VICOL, drd., director general, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Valeriu DORNESCU, dr., conf. univ., Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

10.15-11.45. Sesiune de comunicări.

Moderator: *Andrei PROHIN, dr., secretar științific, MNEIN.*

1. Alexandru MOLCOSEAN, drd., cercetător științific, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova, *Acordarea titlului de membru corespondent al Academiei Române lui Iustin Frățiman (1919).*

2. Maria VIERU-IȘAEV, istoric, cercetătoare, *Mormântul lui Iustin Frățiman – un important monument istoric, cultural și creștinesc.*

3. Petru VICOL, drd., director general, MNEIN, *Mișcarea antisovietică „Luptătorii de bună voință” din satul Cuhureștii de Jos, județul Soroca.*

4. Pr. Maxim MELINTI, dr., consilier cultural al Mitropoliei Basarabiei, *Opera științifică a Părintelui-Martir Iraclie Flocea.*

5. Ion GUMENÂI, dr. hab., conf. univ., specialist principal, Agenția Națională a Arhivelor, *Din corespondența dintre Andronic Popovici și Calistrat Galactionovici.*

6. Diana EȚCO, dr., cerc. șt. superior, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova, *Iulia Cveatcovschi, ilustră personalitate feminină din istoria Basarabiei.*

11.45-12.00. Pauză de cafea

12.00-13.30. Sesiune de comunicări

Moderator: *Andrei PROHIN, dr., secretar științific, MNEIN.*

7. Pr. Manole BRIHUNEȚ, dr., cerc. șt. coord., Institutul Patrimoniului Cultural, *Familia Wolfenson și moștenirea sa în satul Zamciogi, raionul Strășeni.*

8. Elena COJOCARI, drd., director adjunct Proiecte Culturale și Educative, MNEIN, *Familia Casso – între luptă și destin.*

9. Adrian DOLGHI, dr., cerc. șt. coord., Secția Etnografie, MNEIN, *Documentarea vizuală în cercetările Institutului Social Român din Basarabia.*

10. Maria GOGU ZINOVII, dr., șef direcție generală, Agenția Națională a Arhivelor, *Istoria basarabeanului care a întemeiat primul muzeu de artă naivă din lume, reflectată în documente de arhivă.*

11. Sergiu BODEAN, drd., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, muzeograf, Secția Patrimoniul, Evidență și Completare, MNEIN, *Luca Craveț – un colecționar pasionat de trecutul Basarabiei.*

12. Teodor CANDU, dr., conf. cerc. director prim-adjunct, MNEIN, *Portrete și note despre personalități românești din secolul al XIX-lea, în scrierile unui angajat al Departamentului Asiatic al MAE, Imperiul Rus.*

13. Tudor CIOBANU, cerc. șt., consilier gr. III, Agenția Națională a Arhivelor, *Natalia Cheșcu-Obrenović în sursele documentare de la Chișinău.*

13.30-13.45. Concluzii.

ACORDAREA TITLULUI DE MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE LUI IUSTIN FRĂȚIMAN (1919)

*Alexandru MOLCOSEAN, drd.,
cercetător științific, Institutul de Istorie al USM*

Studiul îl are în calitate de subiect pe Iustin Frățiman. Ilustru om de știință și cu bogate cunoștințe în domenii ca istorie, geografie, istoria bisericească, liturgica etc. Iustin Frățiman se face remarcant în cercurile intelectuale din România datorită preocupărilor sale ce vizau istoricul Bisericii românești, aspecte patrimoniale din Basarabia, viața românilor de peste Nistru și a românilor împrăștiați în Imperiul Rus. Revoluția din 1917 îi permite protagonistului să revină din exilul siberian care începe să atragă atenția asupra problemelor românilor din regiunile îndepărtate ale Rusiei. În anul 1919, la 7 iunie, este ales membru corespondent al Academiei Române.

Prin urmare, considerăm oportun să aducem la cunoștința publicului larg modalitatea acordării lui Iustin Frățiman a prestigiosului titlu în anul 1919. Așadar, la 4 iunie 1919, în cadrul ședinței Secțiunii Istorice a Academiei Române, a fost citit procesul-verbal al adunării prin care se arăta că Secțiunea propunea pe Iustin Frățiman, spre a fi ales membru corespondent. Două zile mai târziu, la 7 iunie 1919, în cadrul ședinței Secțiunii Istorice, Nicolae Iorga, membru titular al Academiei Române dă citire textului pe marginea activității lui Iustin Frățiman: „A se ocupa cineva de istoria moldovenească în Basarabia Rușilor, care obișnuia să trimită pe cercetător în depărtatele locuri de exil, era desigur dovada unei aplecări speciale către jertfă. Și mare era norocul acelor care puteau măcar, prigonirile și răătăcirile lor, să păstreze o parte din materialele așa de greu adunate și păstrate cu atâta iubire. Domnul Iustin Frățiman

s-a îndărătnicit, într-un asemenea mediu, să strângă știri privitoare la trecutul bisericii românești, și el a putut să le aibă la îndemână în momentul când și prin îndemnul său s-a format la Chișinău Societatea Istorică „B. P. Hasdeu” pe care o prezidează. A-l alege membru corespondent înseamnă a ne arăta încrederea față de această tânără și râvnitoare societate”.

Din cei 20 de votanți, toți au votat în unanimitate ca Iustin Frățiman să fie numit în calitate de membru corespondent al Academiei Române. Preocupările sale referitoare la istoria și patrimoniul românilor care locuiau pe pământurile Rusiei țariste l-au așezat lângă personalități de vază care și-au adus contribuția la deslușirea tainelor istoriei românilor. Cu toate acestea, fire modestă și introvertită, numele academicianului Iustin Frățiman s-a pierdut în negura vremii, fiind șters după fatidicul an 1940.

MORMÂNTUL LUI IUSTIN FRĂȚIMAN – UN IMPORTANT MONUMENT ISTORIC, CULTURAL ȘI CREȘTINESC

Maria VIERU-IȘAEV,
istoric, cercetătoare, Chișinău

Problema îngrijirii și conservării mormântului lui Iustin Frățiman există din epoca României Mari. Născut în 1870, decedat în 1927 în Cuhureștii de Jos, jud. Soroca, Iustin Frățiman a fost înhumat în cimitirul din sat. Neavând familie și copii, grija pentru înmormântarea lui și-a asumat-o fratele mai mare Teodor Frățiman, născut în 1867, diacon-cântăreț la Biserica „Sf. Arh. Mihail” din Cobâlea Veche, jud. Soroca, susținut de comunitatea satului, în special de învățătorii Alexandru Dascălu și Ioan Potoroacă.

Teodor Frățiman a avut grijă să ridice împreună cu sora Anica „*un mic cavou*”, scria istoricul martir Paul Vataman în volumul său „Figuri sorocene” (1940). În 1938 „*tot dl Dascălu cu învățătorii și străjerii au îngrijit locul de odihnă a lui Frățiman, iar în ziua Eroilor s-a oficiat un parastas, de față fiind intelectuali, școlile și sătenii. Cu această ocazie s-a relevat ilustra personalitate a dispărutului*”, mai comunica Paul Vataman. Menționăm că în 1938 se împlineau 20 de ani de la Unirea Basarabiei cu Patria Istorică, eveniment la care a contribuit cu prisosință și Iustin Frățiman.

A urmat o epocă glaciară în istoria Basarabiei românești. După căderea imperiului sovietic mormântul lui Iustin Frățiman – pe cale de dispariție – a fost salvat datorită zbaterilor distinsei profesoare de limbă și literatură română, dna Domnica Gondrea, născută în 1947 în comuna Țiganca, fostul județ Cahul, în familia lui Teodor și a Ecaterinei Botea. Locul de veci a fost identificat de dna Gondrea cu ajutorul Dariei și Alexandru Cibotaru, rudele lui Iustin Frățiman

prin sora Anica, precum și a lui Leon Serdțe, apropiat al familiei Frățiman.

Considerăm că într-un viitor apropiat mormântul lui Iustin Frățiman trebuie să fie declarat monument istoric, practică și procedură juridică care lipsește deocamdată în Republica Moldova. Situația poate fi însă depășită, apelând la experiența României și altor țări civilizate.

Mormintele unor înaintași basarabeni, printre care se înscrie și cel al lui Iustin Frățiman, fac parte din patrimoniul istoric, cultural și creștinesc al națiunii române, menit să cultive memoria colectivă și demnitatea de neam. Patrimoniul ce trebuie ocrotit prin lege și conservat pentru posteritate.

3 septembrie 2024

MIȘCAREA ANTISOVIETICĂ „LUPTĂTORII DE BUNĂ VOINȚĂ” DIN SATUL CUHUREȘTII DE JOS, JUDEȚUL SOROCA

*Petru VICOL, drd.,
director general, MNEIN*

La 14 ianuarie 2010, Mihai Ghimpu, președintele interimar al Republicii Moldova, a semnat decretul privind crearea Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din RM. Un punct al documentului prevedea desecretizarea dosarelor de arhivă și asigurarea accesului pentru cercetători în scopul cercetării crimelor săvârșite de regimul totalitar sovietic. În arhiva Serviciului de Informații și Securitate, cercetătorul dr. Mihai Tașcă a identificat un dosar de condamnare a unui grup format din Șerban Filip (n. 1912), Sveclă Gheorghe (n. 1918), Vicol Eugenia (n. 1921) și Vicol Eudochia (n. 1929), locuitori ai satului Cuhureștii de Jos, județul Soroca, pentru organizarea mișcării antisovietice Luptătorii de bună voință. Potrivit dosarului, membrii grupului condus de Șerban Filip, fiind ajutați de mai mulți localnici, au răspândit prin localitate foi volante, scrise în limba română, îndemnând la nesupunere față de autoritățile sovietice și boicotarea prestării produselor alimentare (postavca). Promovau informații privind revenirea în curând a administrației românești în Basarabia.

La 18 iulie 1946, membrii mișcării antisovietice Luptătorii de bună voință au fost arestați și anchetati, iar prin decizia din 25 noiembrie 1946 a Judecătoriei Supreme a RSSM au fost condamnați de la 5 la 10 ani de închisoare în lagărele sovietice.

OPERA ȘTIINȚIFICĂ A PĂRINTELUI-MARTIR IRACLIE FLOCEA

*Pr. Maxim MELINTI, dr.,
consilier cultural al Mitropoliei Basarabiei*

În zilele de joi și vineri, 11-12 iulie 2024, în Aula Magna „Teoctist Patriarhul” din Palatul Patriarhiei, sub președinția Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, s-a desfășurat ședința de lucru a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a aprobat canonizarea a 16 sfinți români, mari duhovnici și martiri din temnițele comuniste, printre care 3 sfinți, originari din Basarabia: Părintele arhimandrit Sofian Boghiu, starețul Mănăstirii Antim din București, cu titulatura: Sfântul Cuvios Mărturisitor Sofian de la Antim, cu cinstire în ziua de 16 septembrie; Părintele protosinghel Iraclie Flocea, exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Chișinăului, cu titulatura: Sfântul Cuvios Iraclie din Basarabia, cu cinstire în ziua de 3 august; Părintele protoiereu Alexandru Baltaga cu titulatura: Sfântul Preot Mucenic Alexandru din Basarabia, cu cinstire în ziua de 8 august.

Părintele Iraclie Flocea, după absolvirea Facultății de Teologie din Chișinău, devine cunoscut ca „monah cu preocupări literare”, făcându-se un colaborator fidel al revistelor eparhiale „Luminătorul” (1922-1942) și „Misionarul” (1929-1939). Pe lângă articole în presa bisericească, a scris câteva lucrări: „Călătoria în Ierusalim”, „Perla”, „Mozaic literar”, „Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț” ș.a. Predicile sale în limba română, rusă și găgăuză sunt evocate pe paginile revistei „Luminătorul” și publicate tot aici, la rubrica „Sămănătura de primăvară și de toamnă pe ogorul sufletesc”, însoțite de observații și dări de seamă amănunțite. La Mănăstirea Hârbovăț, părintele se ocupa și cu tipăritul. Aici apar

volumele: *Miezul Ortodoxiei* (1935), *Biserica și Împărăția lui Dumnezeu* (în colaborare cu ieromonahul Vasile, 1935), *În călătorie la Ierusalim* (1935), *Oglindiri pastorale* (1935), *Iisus printre noi* (1944).

A îndeplinit funcția de ajutor al exarhului mănăstirilor din Arhiepiscopia Chișinăului și în 1935 a fost numit misionar principal, conducând procesiunea cu Icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț prin parohii. După retragerea Mitropolitului de Chișinău Efrem Enăchescu la Buzău, în 1940, protosinghelul Iraclie rămâne vicar al eparhiei și este inclus în comitetul de conducere al revistei „Luminătorul”. La 2 august 1945, părintele Flocea a fost arestat. Este învinuit de agitație și propagandă antisovietică, judecat și condamnat la opt ani de lagăr și confiscarea averii.

În 1953, părintele Iraclie revine în Basarabia; este casier al Mănăstirii Țigănești; ghid la Mănăstirea Noul Neamț. Ultimii ani de viață i-a petrecut în satul Chițcani, fiind adăpostit de către un fiu al său duhovnicesc. Trece la Domnul la 16 august 1964, fiind înmormântat în cimitirul din Chițcani. La 19 octombrie 1992, părintele Iraclie Flocea a fost reabilitat de Procuratura Generală din Republica Moldova.

Părintele Iraclie „s-a străduit toată viața să sădească între oameni cultura pietății prin uneltele lucrului duhovnicesc. El singur a fost o unealtă prețioasă de muncă bisericească vie și roditoare în mijlocul poporului... Scrisul călugărului Iraclie este laconic, plin de naturalețe și simplitate. Nu este numai o consecință a originii sale țărănești. Stilul lui reflectă curăția și simplitatea inimii, smerenia, care vin din disciplina sufletului și har dumnezeiesc”.

DIN CORESPONDENȚA DINTRE ANDRONIC POPOVICI ȘI CALISTRAT GALACTIONOVICI

Ion GUMENĂI,
dr. hab., conf. univ., specialist principal,
Agenția Națională a Arhivelor

Subiectul propus vine ca urmare a cercetării unei serii de scrisori, ce se află la păstrare în cadrul fondului mănăstirii Noului Neamț, aflat la păstrarea Agenției Naționale a Arhivelor.

Dacă despre Andronic sunt suficiente date, personalitatea lui Calistrat Galactionovici este mai puțin cunoscută. Totuși putem să afirmăm cu certitudine că acesta a fost călugărit la mănăstirea Neamț, a călătorit și s-a aflat un timp la Sfântul Munte al Athosului, s-a preocupat cu precădere de transcrierea manuscriselor cu caracter muzical, fiind unul din cei mai cunoscuți copişti ai genului respectiv, deci ai muzicii bisericești, din spațiul românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cunoaştem că și Andronic a avut printre preocupările sale și transcrierea manuscriselor cu caracter muzical fapt ce ne permite să considerăm că anume de la acesta Calistrat a preluat dragostea de această preocupare, ca argument în acest sens fiind și faptul că copişti specializați pe acest segment nu erau atât de numeroși, dar și faptul că ultimul a fost și ucenic al lui Andronic Popovici, acesta fiindu-i și duhovnic.

Cât privește corespondența, aceasta se referă la perioada aflării lui Calistrat Galactionovici la Muntele Athos, și cuprinde o serie de informații cu referire la situația Muntelui Athos la acel moment, dezvăluie legăturile avute de Andronic cu o serie de monahi și călugări din Munte, atât români, cât și de alte etnii, schimbul ce avea loc dintre mănăstirile din Muntele Athos și mănăstirea Noul Neamț, precum și o serie de alte informații utile pentru istoria confesională a acelei perioade.

Evident că, din păcate, s-au păstrat doar scrisorile trimise de către Calistrat către Andronic Popovici, fapt care însă nu diminuează, din punctul nostru de vedere, importanța acestei corespondențe ca sursă istorică.

IULIA CVEATCOVSCHI, ILUSTRĂ PERSONALITATE FEMININĂ DIN ISTORIA BASARABIEI

Diana ETCO,
dr., cercetător științific superior,
Institutul de Istorie al USM

Una dintre personalitățile feminine notorii ale Basarabiei este Iulia Cveatcovschi (1859-1951, Chișinău), a cărei activitate a contribuit esențial atât la dezvoltarea științei, medicinei și învățământului din Basarabia, precum și la salvarea sănătății potențialului uman din regiune.

Iulia Cveatcovschi a fost prima femeie medic-chirurg din Chișinău. În palmaresul activității sale medicale se înscrie înființarea în anul 1894 a primei clinici oftalmologice private din Basarabia. La doar doi ani distanță, în anul 1896, datorită contribuției sale, a fost înființat primul spital oftalmologic public din Basarabia, prevăzut, inițial, pentru 10 paturi, în cadrul căruia, pentru un anumit număr de pacienți, serviciile medicale oferite erau asigurate de către zemstvă și Epitropia orbilor. Aici, medicul chirurg-oftalmologic Iulia Cveatcovschi a efectuat atât unele din cele mai complicate operații chirurgicale oftalmologice, cât și intervenții chirurgicale unicate din istoria medicinei. Între anii 1899-1903, medicul chirurg-oftalmologic Iulia Cveatcovschi a tratat și examinat peste 12 mii de pacienți ambulatori și 899 de pacienți staționari. (Pentru comparație, vom insera câteva date statistice - în anul 1896, în secția chirurgicală a spitalului gubernial de zemstvă, au fost înregistrați 556 de bolnavi). Spitalul oftalmologic înființat de către Iulia Cveatcovschi, a devenit unul dintre cele mai importante și mai faimoase centre medicale atât din Imperiul Rus, cât și din alte țări: Elveția, Grecia, România.

Oficial, clinica oftalmologică deservea nu doar Basarabia, ci și județele limitrofe din guberniile învecinate. Fiecare pacient al Iuliei Cveatcovschi avea cartelă medicală, în care ea, personal, indica toate rezultatele examinării și tratamentele efectuate. Rapoartele semnate de către Iulia Cveatcovschi conțin o serie de informații care au contribuit la dezvoltarea științei medicale. Totodată, în cadrul lor, se oferea o analiză detaliată a pacienților în funcție de clasă, vârstă, naționalitate, ocupație. Vom specifica că, pentru prima dată, în rapoartele medicilor din Basarabia, cele semnate de Iulia Cveatcovschi s-au remarcat printr-o amplă investigație a bolilor, după caracteristicile anatomice. În contextul dat, vom invoca faptul că, la finele secolului al XIX-lea, în Basarabia, activau 46 de medici de zemstvă și 93 de medici particulari.

Medicul Iulia Cveatcovschi a avut o contribuție esențială la dezvoltarea sistemului de sănătate publică din Basarabia prin înființarea unui centru de fabricare a vaccinului contra variolei. În anul 1873, zemstva a înființat, pe lângă Spitalul Gubernial de Zemstvă, un oficiu de vaccinare contra variolei și rabiei. Medicul gubernial al Basarabiei, A. V. Korceak – Cepurcovskii, a cooptat vestitul chirurg-oftalmologic Iulia Cveatcovschi să-și cumuleze eforturile în organizarea unui centru de fabricare a detritusului de variolă. Pentru a se obține detritusul de variolă, era necesar să se procure viței după anumite standarde. În scopul indicat, zemstva a alocat 100 de ruble. Implementarea tehnologiei de fabricare a detritusului s-a dovedit a fi extrem de dificilă și primele rezultate s-au înregistrat abia în anul 1883. Centrul a devenit funcțional în anul 1893.

În anul 1909, medicul-chirurg Iulia Cveatcovschi a publicat un studiu în chirurgia oftalmologică, intitulat „Ruptura sclerei cu luxație subconjunctivală a cristalinului în singurul ochi văzător”. La trei

luni de la producerea traumei ochiului, Cveatcovschi a efectuat o intervenție chirurgicală, în rezultatul căreia a extras cristalinul, acuitatea vizuală a fost corectată - 0,2.

Iulia Cveatcovchi a participat activ, acordând asistență medicală, în cadrul operațiilor militare din timpul Primului Război Mondial. În anul 1916, a condus experimentatul echipaj medical care salva viețile luptătorilor de pe frontul din Mărășești, Târgu-Ocna, Bacău. În anul 1917, a fost aleasă în calitate de membru al Administrației Municipale Chișinău. Era responsabilă de gestionarea instituțiilor medicale, de caritate și Departamentul Școlar. S-a implicat activ în combaterea analfabetismului din regiune și a avut un rol esențial în organizarea învățământului duminical din Basarabia.

FAMILIA WOLFENSON ȘI MOȘTENIREA SA ÎN SATUL ZAMCIOGI, RAIONUL STRĂȘENI

*Pr. Manole BRIHUNEȚ,
dr., cerc. șt. coord.,
Institutul Patrimoniului Cultural*

Vladimir Wolfenson a fost o persoană remarcabilă, cunoscută pentru inteligența și abilitățile sale excepționale. A fost unul dintre acei profesioniști dedicați, care s-au distins prin dragostea sa autentică pentru cultură și devotamentul față de prosperitatea țării natale.

Vladimir Wolfenson s-a născut în 1835, la Chișinău, fiind fiul lui David Wolfenson. A studiat la Gimnaziul nr. 1 din Chișinău, iar încă de pe băncile școlii și-a dedicat pasiunea agriculturii, în special viticulturii. El a înființat faimoasele în acea perioadă podgorii din Căușeni, cunoscute pentru producerea celebrului vin Căușeni, care aparțineau senatorului Peyker.

Lucrând în uezdul Bender, Vladimir Wolfenson s-a bucurat de o mare popularitate în rândul țăranilor, care l-au ales în consiliul zemstvei prin voturile lor. În timpul construcției căii ferate Bender-Galați (1877), în calitate de reprezentant al antreprenorului Samuil Poleacov, a avut un rol esențial în exproprierea terenurilor agricole necesare pentru construcția drumului de fier.

După ce s-a mutat la Chișinău, Vladimir Wolfenson a intrat în serviciul lui Grigore Ivanovici Christî, unde a înființat faimoasele podgorii din Teleșău și Zamciogi. În ultima parte a vieții, a lucrat pentru A. S. Kasso în Ghidighici.

Vladimir Wolfenson a avut inițiativa de a importa în masă vița de vie americană, aportul său fiind foarte semnificativ la dezvoltarea viticulturii.

tarea viticulturii în Basarabia. În acea perioadă, lucrările sale au primit cele mai bune recenzii în publicațiile Ministerului Agriculturii, fiind apreciat pe bună dreptate și în scrierile prințului Urusov, fostul guvernator al Basarabiei.

În această comunicare, ne propunem să ne concentrăm în mod special pe perioada în care familia Wolfenson s-a aflat la conacul familiei Christi din satul Zamciogi. Aici, de fapt, familia fiului său, David, a trecut de la mozaism la creștinism, sub îndrumarea și influența familiei de nobili Christi, care le-au fost nași și mentori în această transformare spirituală.

FAMILIA CASSO – ÎNTRE LUPTĂ ȘI DESTIN

Elena COJOCARI, drd.,

director adjunct Proiecte Culturale și Educative, MNEIN

Familia Casso – Constantin și Acrivia, împreună cu cei doi fii – Ioan și Ștefan, au venit în Basarabia din Grecia, însoțind suita domnitorului Mihail Șuțu III (1730-1803), în anul 1793. În acest an, capul familiei, Constantin Casso, a primit titlul de Mare Căminar, pentru serviciul său loial adus curții domnești. Fiul său mai mic, Ștefan Casso, fiind distins cu același titlu, a obținut posibilitatea de a se înscrie în rândurile nobilimii basarabene. Cererea sa a fost înregistrată și acceptată de Adunarea Deputaților din Basarabia în 1826. Totuși, titlul de nobil a fost contestat, din cauza unor litigii cu negustorul Dimitrie Zazo și cumnatul acestuia, Egor Leonard, un respectat deputat în Adunarea Deputaților din Basarabia. Acuzațiile aduse contestau originea nobilă a lui Ștefan Casso, în plus era acuzat că a falsificat documente și a înșelat partenerii de afaceri.

Dovezile prezentate de Ștefan Casso, care includeau ștampila și semnătura domnitorului, mărturiile proprietarilor de pământ și ale nobilimii care îl cunoșteau, datele furnizate de poliție și investigația efectuată de Mareșalul Egor Alexandrovici Balș, au avut prioritate față de rapoartele care defăimau onoarea lui Ștefan Casso. Astfel, statutul de nobil al familiei Casso a fost confirmat în 1856.

Ștefan Casso a fost căsătorit cu Alexandra (Ruxanda) Pavlovna Leonard. Au avut patru copii: Constantin, Aristid, Nicolai și Elena. Fiii săi au fost elevi la Liceul Richelieu din Odesa și s-au distins prin educație aleasă și capacități înalte. Constantin a murit la o vârstă fragedă. Aristid s-a căsătorit cu Alexandra Biazo-Mavro și au avut doi copii – Leonard și Alexandra. Nicolae s-a căsătorit cu Smaranda

Dimitrie Bantiș. Aristid și Nicolae au participat activ la viața culturală, politică și socio-economică a Basarabiei, ca adevărați patrioți, naționaliști, filantropi. Leonard (Leon) Casso, fiul lui Aristide, a fost avocat, profesor universitar și politician. În perioada anilor 1910-1914, a deținut funcția de ministru al educației, remarcându-se ca una dintre cele mai proeminente personalități ale imperiului țarist, la începutul secolului XX.

Familia Casso a jucat un rol esențial în consolidarea nobilimii basarabene, demonstrând o capacitate remarcabilă de a depăși provocările și de a-și confirma statutul nobiliar. Prin implicarea activă în viața culturală, politică și socio-economică a regiunii, membrii familiei au lăsat o moștenire durabilă în istoria Basarabiei.

DOCUMENTAREA VIZUALĂ ÎN CERCETĂRILE INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA

Adrian DOLGHI,

*dr., cerc. șt. coord., Secția Etnografie,
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală*

Documentarea vizuală în cercetările realizate de Institutul Social Român din Basarabia s-a concentrat pe utilizarea fotografiei ca principal instrument de captare și documentare a realităților sociale și culturale în cadrul expedițiilor monografice. În timpul campaniilor desfășurate în satele basarabene, echipele de cercetare au realizat numeroase fotografii care ilustrau peisajele rurale, activitățile economice, obiceiurile și datinile comunităților locale. Aceste imagini au devenit surse vizuale valoroase, contribuind esențial la înțelegerea contextului social și cultural al regiunii. Institutul a organizat expoziții monografice la Chișinău, unde aceste fotografii au fost prezentate publicului. De asemenea, imaginile au fost incluse în diverse publicații. Pe baza materialului colectat a fost constituită o arhivă care contribuie la salvarea culturii tradiționale și documentează trecutul, servind ca sursă de inspirație pentru cercetări. Această abordare interdisciplinară, care îmbină etnografia cu arta fotografică, a facilitat o înțelegere mai profundă a identității culturale și sociale a românilor din Basarabia, evidențiind rolul important al fotografiei ca metodă de cercetare în științele socio-umanistice.

Cercetătorii Institutului Social Român au documentat fotografic expedițiile monografice, contribuind semnificativ la arhiva vizuală a instituției. Printre acești cercetători se numără Pantelimon Halippa, Petre Ștefănuță, Teodosie Al. Știrbu, Aurel Sava, Nicolae Moroșan,

Dumitru Barbu, Sergiu Bogos, Gheorghe Năstase, Paul Guja, Alexei Arvat, Mihail Costețchi, Grigore Vrabie, Pavel Grosu și alții. În mod deosebit, Petre Ștefănuță a utilizat fotografia în mod extensiv în cercetările sale, echipele monografice, inclusiv cea condusă de el, realizând sute de fotografii pentru documentarea subiectelor de interes. Aceste activități au fost parte integrantă a campaniilor de teren, având drept scop surprinderea și analiza diverselor aspecte ale vieții sociale și culturale din satele basarabene.

Documentarea vizuală și valorificarea fotografiilor în cercetările efectuate de Institutul Social Român din Basarabia au avut un impact important asupra percepției și înțelegerii culturii tradiționale din România interbelică.

ISTORIA BASARABEANULUI CARE A ÎNTEMEIAT PRIMUL MUZEU DE ARTĂ NAIVĂ DIN LUME, REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ

*Maria GOGU ZINOVII,
dr., șef Direcție Generală,
Agenția Națională a Arhivelor*

Anatolie Jakovsky a fost un critic de artă francez, scriitor, colecționar, poliglot și specialist în artă naivă. Este cunoscut pentru donația sa de artă, care se află la originea primului muzeu internațional de artă naivă „Anatole Jakovsky” din Nisa. Este născut la Chișinău, în anul 1907. În fondurile Agenției Naționale a Arhivelor se găsește o serie importantă de documente, în care sunt informații referitoare la personalitatea marcantă Anatolie Jakovsky. Documentele au fost scrise în limba rusă și română și se referă la nașterea acestuia, membrii familiei lui, la viața și activitatea părinților și fraților lui, precum și referitoare la studiile pe care le-a făcut la Chișinău. În fondurile Agenției Naționale a Arhivelor sunt multiple documente care atestă instituțiile de învățământ unde a studiat Anatolie Jakovsky. Din fondul Inspectoratului regional nr. XV al învățământului public și instituțiilor subordonate, pentru anii 1918-1940, 1941, observăm că a avut parte de o educație aleasă. În anii 1919-1921, a fost elev la Gimnaziul nr. 2 de băieți din Chișinău. Ulterior, în anii 1924-1925, și-a făcut studiile la Liceul Particular rus P. Sumaher din Chișinău. E important de menționat că numele familiei Jakovsky apare în documentele de arhivă cu mici diferențe, din cauza limbilor în care a fost scris. De exemplu, în certificatul ce se referă la nașterea lui este menționat cu numele Jahovschi, ulterior, în alte documente, apare și ca Jachovschii, Jakovskii. Valorificarea acestor documente și prezentarea în conferință este un omagiu adus lui Anatolie Jakovsky și familiei acestuia.

LUCA CRAVEȚ – UN COLECȚIONAR PASIONAT DE TRECUTUL BASARABIEI

*Sergiu BODEAN, drd.,
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava,
Muzeograf, Secția Patrimoniu, Evidență și Completare, MNEIN*

În anul 1947, Muzeul de Stat de Istorie și Studiere a Ținutului Natal al RSSM (actualmente – MNEIN) achiziționează o colecție de 813 piese paleontologice, arheologice, numismatice și faleristice, adunată pe parcursul anilor de către colecționarul Luca Craveț. Într-o scrisoare trimisă pe adresa muzeului, el descrie amănunțit împrejurările în care au fost realizate unele descoperiri arheologice și paleontologice din colecția sa. În ea regăsim informații despre descoperirile de la Beriozchi, de lângă pădurea Hîrbovăț, din zona satului Bulboaca și Varnița (Cetatea Calfa). Ulterior, unele piese arheologice colectate de către el au fost plasate în circuitul științific. Printre ele se remarcă în mod special toporul din epoca bronzului și stela antropomorfă din expoziția permanentă a MNEIN. Luca Craveț s-a născut la 6 februarie 1892, în localitatea Proteagailovca, jud. Bender și a practicat, pe parcursul vieții, diverse meserii atât în Basarabia, cât și în alte gubernii ale Imperiului Rus. În anul 1913, împreună cu părinții, se stabilește cu traiul în satul Beriozchi, localitate actualmente aflată în administrarea or. Anenii Noi. La 23 aprilie 1917, se căsătorește cu Bronislava Iarmolovici cu care a avut doi copii. În perioada războiului civil, a locuit în orașul Ialta, fiind angajat inclusiv și în poliția orășenească. Ulterior se refugiază cu familia la Constantinopol, de unde pleacă în Iugoslavia pe o perioadă de trei ani. În anul 1924, revine în Basarabia. La 1 iulie 1941, este arestat și mai apoi condamnat la cinci ani de privațiune de libertate într-un lagăr de muncă forțată, fiindu-i imputată calitatea de fost angajat al poliției albgardiste. În luna mai a anului 1989, Luca Craveț este reabilitat.

**PORTRETE ȘI NOTE DESPRE PERSONALITĂȚI ROMÂNEȘTI
DIN SECOLUL AL XIX-LEA ÎN SCRIERILE UNUI ANGAJAT
AL DEPARTAMENTULUI ASIATIC AL MAE, IMPERIUL RUS**

*Teodor CANDU, dr., conf. cerc.,
director prim-adjunct, MNEIN*

După cum s-a remarcat și cu alte ocazii, în atenția noastră a ajuns un manuscris redactat în limba rusă de un traducător al Consulatului General al Rusiei din Iași, Luca Anastasie Neaga. Acest izvor, până în prezent, încă nu a fost valorificat, deși de câțiva ani buni suntem în proces de pregătire a acestuia pentru o eventuală editare. De-a lungul timpului, de când am obținut accesul la o copie după acest izvor, am apelat la conținutul său pentru a semnală unele aspecte ce le elucidează în planul organizării societății românești din secolul al XIX-lea, cum erau percepute de autor care, în calitatea sa de angajat al unei structuri diplomatice, avea datoria să înregistreze cele observate, precum și la scoaterea din anonimat a personalității autorului. În cadrul ediției curente a Conferinței științifice dedicate istoriei, etnografiei și spiritualității în viziunea personalităților basarabene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea, considerăm util să extragem anumite pasaje care portretizează activitatea unor personalități române ce au fost contemporani ai autorului, cu unele dintre care chiar a și interacționat cel mai probabil eroul nostru.

În cadrul manuscrisului amintit, Luca A. Neaga se oprea pe alocuri laconic sau puțin mai extins asupra activității unor oameni politici și de cultură din secolul al XIX-lea, cum au fost: Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Anton Pann, Costache Negri, Ion Heliade-Rădulescu, Ion Brătianu, Gheorghe Asachi, actorii Matei Millo și

Neculai Luchian. Deși, în cadrul lucrării, autorul acordă o atenție deosebită problemelor organizării politice a Principatelor din perioada domniilor pământene și regulamentare, totuși un loc aparte, în scrierea sa, o dedică Unirii Principatelor și domniei lui Alexandru Ioan Cuza, oprindu-se asupra activității acelor oameni politici care și-au lăsat amprenta asupra Principatelor Române, până și după Unirea din 1859.

Remarcabilă pentru noi, în cadrul acestui text, este portretizarea ce i-a făcut-o lui Gheorghe Asachi, pe care îl aprecia ca unul dintre fondatorii Academiei Mihăilene din Iași. Cunoscându-l personal, pe când acest mare om al culturii românești ajunsese la o vârstă înaintată, îl aprecia că „Acest bătrân de înaltă speță, indiferent de vârsta sa de aproape 80 de ani și în prezent muncește pentru binele țării sale nerecunoscătoare”. Pentru a nuanța această apreciere, autorul nostru, într-o notă, completa: „Gheorghe Asachi este unul dintre cei mai luminați moldoveni ai timpului, el a muncit mult în diferite domenii spre binele nației sale, care însă i-a fost nerecunoscătoare și i-a uitat toate meritele. La bătrânețe el își trăiește ultimele zile într-o sărăcie lucie, neprimind nicio rentă de întreținere, nici măcar vreo recompensă de merit.”

În pofida unor aprecieri pe alocuri critice sau laudative, pe care autorul le-o acordă marilor personalități ale românilor, deși datele expuse, aparent, nu ne aduc mari noutăți de ordin științific, totuși izvorul analizat contribuie la cunoașterea acestora, din perspectiva unui funcționar al Imperiului Rus, de origine basarabeană, care realiza o lucrare apreciativă a societății românești în perioada marilor schimbări ce au pus bazele statului național modern românesc.

NATALIA CHEȘCU-OBRENOVIĆ ÎN SURSELE DOCUMENTARE DE LA CHIȘINĂU

Tudor CIOBANU,
cerc. șt., consilier gr. III,
Agenția Națională a Arhivelor

Natalia, fiica lui Petre Cheșcu (Cheșco) și Pulheria (Profira), este una din cele mai recunoscute figuri feminine din secolul al XIX-lea, din spațiul românesc și cel balcanic. A fost născută la 15 mai 1859, în orașul Florența (Italia). Pe linie paternă, provenea dintr-o familie boierească a Țării Moldovei, reprezentanții căreia, după rapturile teritoriale din 1775 și 1812, au deținut posturi importante în administrația Bucovinei și Basarabiei. Pe linie maternă, era înrudită cu familia Sturza, mama ei fiind nepoata domnului Ioniță Sandu Sturza. De la părinții săi a moștenit proprietăți imobile în Basarabia, în special la Ungheni și Chișinău. La 16 ani s-a căsătorit cu prințul Milan al Serbiei, sau Milan Obrenović. Peste un an, în 1876, în familia lor s-a născut Alexandru. Evenimentele politice din zona Balcanilor, mișcarea de emancipare națională, au dus la constituirea, în anul 1882, a Regatului Serbiei. Soțul său a fost proclamat rege, iar Natalia a devenit prima regină a acestui stat. A urmat o perioadă foarte zbu-ciumată din viața ei, marcată de divorț și apoi anularea acestuia, decesul lui Milan, asasinarea, în anul 1903, a fiului său, Alexandru, care între timp urcase pe tron. În același an, s-a călugărit, ducând o viață smerită până la sfârșitul vieții, care avea să se întâmple la 8 mai 1941.

În fondurile păstrate de către Agenția Națională a Arhivelor au fost depistate mai multe materiale arhivistice referitoare la averea familiei Cheșcu. S-a păstrat lista amănunțită a bunurilor ce i-au revenit Nataliei după decesul tatălui său. Pentru unele dintre moșii

a avut îndelungate procese de judecată, cum ar fi cel pentru moșia Mereșeni, județul Chișinău, la care pretindea și I. Manuc-Bey. Prezintă interes și informația referitoare la îngrijirea de către Natalia Obrenović acordată soldaților sârbi, răniți în războiul împotriva Imperiului Otoman, pentru independența Serbiei. Pentru a aduna banii necesari, și-a amanetat inclusiv și moșiile pe care le deținea în Basarabia. De asemenea, sursele de arhivă păstrează și date despre unele imobile ale familiei Cheșcu, cum ar fi conacul situat astăzi pe strada S. Lazo din Chișinău.

Documentele asupra cărora dorim să insistăm aduc importante informații referitoare la viața și activitatea Nataliei Obrenović în istoria nu numai a țării ce a adoptat-o, dar și istoriei regiunii Pruto-Nistrene în perioada administrației Imperiului Rus.

CUPRINS

Program	3
Alexandru MOLCOSEAN <i>Acordarea titlului de membru corespondent al Academiei Române lui Iustin Frățiman (1919)</i>	5
Maria VIERU-IȘAEV <i>Mormântul lui Iustin Frățiman – un important monument istoric, cultural și creștinesc</i>	7
Petru VICOL <i>Mișcarea antisovietică „Luptătorii de bună voință” din satul Cuhureștii de Jos, județul Soroca</i>	9
Pr. Maxim MELINTI <i>Opera științifică a Părintelui-Martir Iraclie Flocea</i>	10
Ion GUMENĂI <i>Din corespondența dintre Andronic Popovici și Calistrat Galactionovici</i>	12
Diana EȚCO <i>Iulia Cveatcovschi, ilustră personalitate feminină din istoria Basarabiei</i>	13
Pr. Manole BRIHUNEȚ <i>Familia Wolfenson și moștenirea sa în satul Zamciogi, raionul Strășeni</i>	16
Elena COJOCARI <i>Familia Casso – între luptă și destin</i>	18
Adrian DOLGHI <i>Documentarea vizuală în cercetările Institutului Social Român din Basarabia</i>	20
Maria GOGU ZINOVII <i>Istoria basarabeanului care a întemeiat primul muzeu de artă naivă din lume, reflectată în documente de arhivă</i>	22
Sergiu BODEAN <i>Luca Craveț – un colecționar pasionat de trecutul Basarabiei</i>	23
Teodor CANDU <i>Portrete și note despre personalități românești din secolul al XIX-lea, în scrierile unui angajat al Departamentului Asiatic al MAE, Imperiul Rus</i>	24
Tudor CIOBANU <i>Natalia Cheșcu-Obrenović în sursele documentare de la Chișinău</i>	26